

Personlig kontakt og svækkelse af etniske minoriteters fordomme

Arzoo Rafiqi & Jens Peter Frølund Thomsen

Abstract

Personal Contact and Reduction of Prejudice Among Ethnic Minority Members. This article examines the intergroup contact hypothesis among ethnic minority members. According to this hypothesis, contact with majority members makes ethnic minority members from both Muslim and non-Muslim countries less prejudiced toward the majority population. This hypothesis is tested using a Danish representative national sample among different ethnic minority groups fielded in 2006 (N = 3,462). The intergroup contact hypothesis finds empirical support as intergroup contact reduces prejudice toward Danish majority members among various ethnic minority groups. More generally, analyses show that intergroup contact improves ethnic minority members' attitudes toward the majority, although ethnic-cultural background is rather strongly conducive to prejudice toward majority members.

Møntet på den danske indvandrerdebat spurgte en samfundsforsker nogle år tilbage, om "vi" er ved at vænne os til "dem" (Togeby 1997). I skandinavisk sammenhæng har forbløffende få imidlertid rejst spørgsmålet, om "de" har vænnet sig til "os". Spørgsmålet står dog ikke helt ubesvaret hen blandt internationale fagfolk, som interesserer sig for etniske minoritetsmedlemmers syn på majoritetsbefolkningen. Således udkom for nogle år siden en prisbelønnet undersøgelse af etniske minoritetsmedlemmers holdninger til majoritetsbefolkningen i Holland (Sniderman & Hagendoorn 2007). Den konkluderede, at især minoritetsmedlemmer fra muslimske lande gennemgående er fordomsfulde over for majoritetsbefolkningen. Personer fra muslimske lande er naturligvis særligt interessante, fordi de udgør den største religiøse minoritetsgruppe blandt indvandrere i Europa og Skandinavien (de Regt 2015).

På den ene side udmærker den hollandske undersøgelse sig ved at fremhæve betydningen af etniske minoriteters kulturelt bestemte fordomme over for majoritetsbefolkningen. Undersøgelser med den synsvinkel er nødvendige for at belyse det multietniske samfunds beskaffenhed, eftersom majoritetsmedlemmers fordomme vanskeligt kan forstås uafhængigt af de negative reaktioner, som måtte forekomme blandt de største etniske minoritetsgrupper. På den anden side tydeliggør undersøgelsen samtidig

Jens Peter Frølund Thomsen och Arzoo Rafiqi är verksamma vid Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

E-post: froelund@ps.au.dk

en svaghed, som kan være forbundet med en stærk fremhævelse af kulturelle skels negative indvirkning: Svagheden er et ufuldstændigt billede, hvori faktorer, som måtte være i stand til at afkræfte etniske minoriteters fordomme, overses.

Således belyste den hollandske undersøgelse da heller ikke, om fordomme blandt etniske minoritetsmedlemmer fra muslimske lande svækkes af personlig kontakt med majoritetsmedlemmer. Heri er der intet usædvanligt, idet undersøgelser af den personlige kontakts betydning for etniske minoriteters syn på majoritetsbefolkningen er sjældne (jf. Binder et al. 2009; Tropp 2007; Tropp & Pettigrew 2005). Fagfolk har navnlig interesseret sig for majoritetsbefolkningens holdninger til etniske minoriteter, både i internationale og danske undersøgelser (jf. Albrekt Larsen et al. 2013; Blum 1986; Gaasholt & Togeby 1995; Gundelach 1992; Körmendi 1986; Nannestad 1999; Thomsen 2006; Togeby 2004b). En undtagelse er Gundelach (2009), som konkluderede, at etniske minoritetsmedlemmer i et vist omfang er mindre sekulariserede end etniske danskere. En anden undtagelse er Dinesen (2011), som fandt, at kontakt i folkeskolen med etniske danskere ikke gør indvandrerbørn mere tillidsfulde. Hvorvidt kontakt med etniske danskere svækker (voksne) etniske minoritetsmedlemmers negative fordomme over for majoritetsbefolkningen, er dog aldrig blevet undersøgt. Spørgsmålet er tilsyneladende heller ikke blevet undersøgt i de øvrige skandinaviske lande, så vidt vi har kunnet konstatere.

For at udbedre fagfeltets forsømmelser undersøger denne artikel derfor kontakthypotesen i sin klassiske skikkelse, det vil sige med vægt på tæt samvær og fordomme. Hypotesen påstår, at kontakt med majoritetsmedlemmer gør etniske minoritetsmedlemmer mindre fordomsfulde – uanset deres specifikke kulturelle baggrund. Vores hovedpåstand er, at en bekræftelse af kontakthypotesen reducerer kulturelle forklarings rækkevidde. Såfremt kontakteffekter forekommer, udgør kulturel baggrund ikke en fyldestgørende forklaring på fordomme blandt etniske minoriteter fra muslimske lande. Fordomme over for majoritetsmedlemmer blandt etniske minoritetsmedlemmer næres således også af den isolation, som er forbundet med fravær af gensidig kontakt. Empirisk støtte til kontakthypotesen ses derfor som udtryk for, at etniske minoritetsmedlemmer fra muslimske lande vænner sig til majoritetsmedlemmerne, selv om de har en anden kulturel baggrund. Manglende belæg for kontakthypotesen underbygger derimod påstanden om, at fordomme blandt etniske minoriteter fra muslimske lande er altovervejende kulturelt bestemte. Kontakthypotesen efterprøves på baggrund af en dansk spørgeskemaundersøgelse blandt forskellige grupper af indvandrere fra 2006 (N = 3.462).

Fordomme som kulturelt værn

I årevis har politologer og socialpsykologer haft et forholdsvis ensidigt syn på forholdet mellem etniske minoriteter og majoritetsbefolkningen (Binder et al. 2009). De fleste har set majoritetsbefolkningens medlemmer som de fordomsfulde, mens etniske minoriteter har fået tildelt offerrollen. En sådan "rollefordeling" er der dog på ingen måde overraskende, hverken demokratisk eller historisk betragtet. Få vil bestride, at målestokken for demokratiets velbefindende især angår, om flertallet opfører sig anstændigt over for mindretallet; og historisk betragtet har majoritetsmedlemmer ofte haft vanskeligt ved at beherske deres modvilje over for etniske mindretal.

Det ensidige syn er alligevel uheldigt, hvis det samtidig forudsætter, at fordomme over for majoritetsbefolkningen ikke findes blandt etniske mindretal. Det er under alle omstændigheder Sniderman og Hagendoorns (2007: 27) opfattelse i deres undersøgelse. Og umiddelbart synes virkeligheden tilmed at være på deres side. Deres datamateriale viste, at mange (hollandske) muslimer har den opfattelse, at vesteuropæisk kultur ikke kan berige islam i nogen henseender. Et almindeligt synspunkt var dernæst, at vesteuropæere er respektløse over for muslimsk kultur (Sniderman & Hagendoorn 2007: 24-29). Ifølge Sniderman og Hagendoorn (2007: 26) udtrykker disse meningstilkendegivelser både kulturelle værdisammenstød og fordomme.

På underforstået vis benytter Sniderman og Hagendoorn en gængs definition af fordomme, som forbindes med Emory Bogardus' begreb social distance, der vedrører menneskelige reaktioner over for personer, man ikke bryder sig om (Wark & Galliher 2007; Weaver 2008). Ved afstand (på engelsk: "social distance") forstås et kategorisk ønske om ikke at omgås bestemte mennesker på grund af deres hudfarve, religion, kulturelle sædvaner eller politiske anskuelser i øvrigt. Pettigrew og Meertens (1995) fremhæver i forlængelse heraf, at social distance derfor omfatter den slags fordomme, hvis kategorisk afvisende budskab er åbenbart for enhver (på engelsk kaldet: "blatant prejudice").

Fordomme i den betydning ledsages almindeligvis af ængstelse og anti-pati, som tilmed er indbyrdes forbundne (Sniderman & Hagendoorn 2007: 60; Pettigrew & Meertens 1995). Det fordomsfulde minoritetsmedlem bryder sig ikke om at omgås etniske danskere, fordi hun finder dem faretruende. Samtidig næres ængstelsen af, at hun ikke har større sympati for danske majoritetsmedlemmer. Fordomme og deres iboende negative følelser findes i den menneskelige bevidstheds dybere lag, hvorfor de oftest har vidtrækkende adfærdsmæssige konsekvenser – eksempelvis i form af etniske minoritetsmedlemmer, som bevidst isolerer sig selv og deres familie fra det øvrige samfund for at beskytte deres egen subkulturelle livsform.

Men svækkes fordomme af kontakt?

Sniderman og Hagendoorn (2007: 26) konkluderer, at etniske minoriteter fra muslimske lande er lige så fordomsfulde som majoritetsmedlemmer, hvorfor indvandring til de fleste samfund i den europæiske kulturkreds har skabt en indre kulturel konflikt. I ret betydelig grad ligner deres konklusion til forveksling Huntingtons (1993) bredere påstand om "civilisationernes" kultursammenstød.

Det er imidlertid videnskabeligt uafklaret, om kultursammenstødet udgør et uforanderligt vilkår, eller om der findes mekanismer, som gør modsætningerne mindre skarpe. Hvad angår den sidste mulighed, rummer Sniderman og Hagendoorns (2007) undersøgelse en iøjnefaldende svaghed: Spørgsmålet om, hvorvidt personlig kontakt med majoritetsmedlemmer gør etniske minoritetsmedlemmer mindre fordomsfulde over for majoritetsbefolkningen, drøftes på intet tidspunkt. Vi kan derfor ikke vide, hvad forfatterne mener om kontakthypotesens videnskabelige relevans, men dens konsekvente udeladelse har i alle tilfælde principiel betydning for vurderingen af kulturforklaringers rækkevidde. I kraft af udeladelsen forudsætter forfatterne – bevidst eller ubevidst – at etnisk-kulturelle forskelle udgør den altdominerende årsag til etniske minoriteters fordomme, herunder at fordomme ikke svækkes af de kulturbærende gruppers omgang med hinanden (jf. Sniderman & Hagendoorn 2007: 26). Med det udgangspunkt er den socialpsykologiske kontakthypotese naturligvis gjort overflødig.

Kontakthypotesen er alligevel relevant, selv om den ikke passer ind i en kulturorienteret "konfliktfortælling", og dens rigtighed er i sagens natur et empirisk spørgsmål, som besvares senere. I første omgang drejer det sig om kontakthypotesens teoretiske ræsonnement, som vedrører mulighederne for, at minoritetsmedlemmers fordomme over for majoritetsmedlemmer kan svækkes. Hypotesen er efterhånden veldokumenteret (især blandt majoritetsmedlemmer), og med sit fokus på fordomme er den nyttig, hvad angår en dybere forståelse af interkulturelle konflikters beskaffenhed (Allport [1954] 1979; Pettigrew & Tropp 2006).

Teoriens traditionelle fokus er ligeledes på fordomme, herunder social distance. Ud fra kontakthypotesens synsvinkel har kulturelt bestemte fordomme to sider. Dels er det naturligt for etniske minoritetsmedlemmer at se de fleste majoritetsmedlemmer som repræsentanter for de kulturelle værdier, som de finder frastødende. Dels rummer samme syn en indlysende fejlslutning derved, at der skabes et for negativt generaliserende billede af det typiske majoritetsmedlem (jf. Miller 2002). Den "overgeneraliserende" tilbøjelighed forstærkes formodentlig af, at etniske minoritetsmedlemmer ofte er mere fordomsfulde over for majoritetsmedlemmer end omvendt, fordi de føler sig marginaliserede (Binder et al. 2009). Personlig kontakt blandt etniske minoritetsmedlemmer svækker derfor sandsynligvis fordomme over for majoritetsmedlemmer, fordi de i udgangspunktet er særlig udtalte.

Men hvorfor har personlig kontakt betydning? Den ene forklaring er, at kontaktsituationen rummer en kognitionsproces, hvori deltagerne får større viden om de grupper, som de ikke bryder sig om (Allport [1954] 1979; Pettigrew & Tropp 2011: 79–80). Set fra det kognitive perspektiv stimulerer kontaktsituationer deltagerne til i større eller mindre omfang at udveksle oplevelser og synspunkter (på engelsk: "self-disclosure"). Kontakt øger indsigten i deltagerne opfattelser og bredere livsform. Denne indsigt formodes at svække negative fordomme, eftersom de i et eller andet omfang beror på uvidenhed.

Den anden og samtidig vigtigste forklaring er, at kontaktsituationer har emotionel indvirkning på deltagerne. Socialpsykologer fremhæver navnlig to emotionelle faktorer, som indgår i en typisk og gunstig kontaktsituation. For det første mindsker kontakt den ængstelse, som de fleste oftest har ved at omgås mennesker, som de umiddelbart finder frastødende (Pettigrew & Tropp 2011: 81–82). Mindre ængstelse formodes samtidig at styrke evnen til at se mere nuanceret på de mennesker, som man føler sig utrygge ved, hvilket efterfølgende svækker fordomsfuldheden. For det andet stimulerer kontakt empatisk indlevelse, hvormed menes evnen til at sætte sig ind i andre menneskers livssituation og følelser. Empati formodes således at svække den fjendtlighed, som fordomme også rummer (jf. Batson et al. 1997; Page-Gould, Mendoza-Denton & Tropp 2008; Pettigrew 1998; Pettigrew & Tropp 2008, 2011: 82–84).

Til kontakthypotesen hører samtidig nogle randbetingelser. Et herre/slaveforhold udgør eksempelvis en kontaktsituation, som falder uden for teoriens gyldighedsområde, fordi deltagelsen ikke beror på ligestilling (på engelsk: "equal status"). Teorien angår derfor kontaktsituationer, som beror på ligestilling, men også samarbejde, dialog og intimitet (Pettigrew 1998). Betingelserne understreger, at kontaktsituationer kan være mere eller mindre gunstige for ændringer i deltagerne opfattelser. Noget tyder imidlertid på, at betingelserne er særlig vigtige, når det gælder etniske minoritetsmedlemmers kontakt med majoritetsmedlemmer. Kontakteffekter er gennemgående svagere blandt etniske minoritetsgrupper end blandt majoritetsmedlemmer (Tropp & Pettigrew 2005). Der skal formentlig megen intimitet og dialog til for at modvirke etniske minoritetsmedlemmers almindelige følsomhed over for oplevelsen af forskellige former for diskrimination (jf. Tropp 2007).

Sammenlagt hævder kontakthypotesen, at der i multietniske samfund også skabes harmoniske forbindelser mellem etniske minoritetsmedlemmer og majoritetsmedlemmer. I denne formodning ligger ikke en benægtelse af etnisk-kulturelle forskelles væsentlighed, da de givetvis udgør fremtidige udfordringer for de fleste europæiske samfund. I det hele taget vil få benægte, at indvandrere fra muslimske lande og vesteuropæere er kulturelt forskellige. Kontakthypotesen fremhæver snarere, at kulturelt afledte fordommes modstandsdygtighed ofte overvurderes, hvilket endvidere har betydning for den samlede opfattelse af multietniske samfunds indre konfliktniveau. I sidste ende

beror et samfunds sammenhængskraft blandt andet på, om kulturelt betonede fordomme svækkes, når etniske minoritetsmedlemmer opnår kontakt med majoritetsmedlemmerne. Det er sandsynligt, at nogle etniske minoritetsmedlemmer jævnligt erfarer, at kontaktede majoritetsmedlemmers imødekommethed over for andre kulturer er større end forventet. Det samlede ræsonnement danner baggrund for artiklens hypotese, hvis påstand er, at kulturelt afledte fordomme blandt etniske minoritetsmedlemmer kan svækkes:

Kontakthypotesen: Etniske minoritetsmedlemmer – personer fra muslimske lande indbefattet – bliver mindre fordomsfulde over for majoritetsmedlemmer, når de opnår regelmæssig kontakt med dem.

Data og operationaliseringer

Data for denne artikel blev indsamlet af Rambøll i perioden 27. januar til 8. juni i 2006, og stikprøven, som er baseret på CPR-udtræk, rummer i alt 4.478 svarpersoner. Data blev indsamlet primært ved hjælp af telefoninterviews, men også webadgang.¹ Den samlede svarprocent for undersøgelsen blev 53,5 med en del variation på tværs af de etniske grupper, varierende fra 48 (tyrkiske førstegenerationsindvandrere) til 61 (iranske førstegenerationsindvandrere). Det er klart, at den samlede svarprocent er lavere end i tilsvarende undersøgelser afgrænset til etniske danskere, hvilket dog ikke er usædvanligt. Gundelach og Nørregård-Nielsen (2007: 15–34), som har udarbejdet undersøgelsen, fremhæver endvidere, at en vigtig forhindring var tilvejebringelse af korrekte telefonnumre på de udtrukne personer ved hjælp af TDC's database. Der var til gengæld få, som afviste at deltage, når de endelig var blevet kontaktet. Den egentlige "nægterprocent" er derfor lav.²

Undersøgelsens svarpersoner blev fordelt på ni etniske grupper: indvandrere og efterkommere fra Tyrkiet, indvandrere og efterkommere fra Pakistan, indvandrere fra Vestbalkan, Iran, Vietnam, Irak og etniske danskere. Stikprøven for nærværende analyse omfatter naturligvis alene indvandrere og efterkommere. De etniske grupper blev trukket ud i overensstemmelse med Danmarks Statistiks definition af indvandrere, efterkommere og danskere. En person er dansker, hvis mindst én af forældrene både er dansk statsborger og født i

- 1 Interviewene blev gennemført på flere forskellige sprog, det vil sige dansk, tyrkisk, urdu, farsi, bosnisk og vietnamesisk. De udvalgte svarpersoner havde forinden modtaget et brev med oplysninger om, at Rambøll Management ville kontakte dem telefonisk. I brevet blev også muligheden for at besvare spørgeskemaet via internettet understreget, hvilket en del benyttede sig af (13,4 procent).
- 2 Frafaldet rummer antagelig de mindst integrerede, mens de mest velintegrerede indvandrere er tilsvarende overrepræsenterede i den endelige stikprøve. Analyserne angår således fordomme blandt især forholdsvis velintegrerede indvandrere, hvilket sandsynligvis gør vores test konservativ.

Danmark. Det har således ingen betydning, om personen selv er dansk statsborger og født i Danmark. Personen betegnes som indvandrer eller efterkommer, hvis vedkommende er født i udlandet eller i Danmark. Gruppen af indvandrere omfatter alene personer i alderskategorien 18–50 år, som er kommet til Danmark før den 1. juli 2002. Denne afgrænsning af indvandrergruppen blev benyttet for at få svarpersoner, som har haft erfaringer med det danske samfund i et sådant omfang, at de formåede at svare på spørgsmål om værdier, der angår det danske samfund. Gruppen af efterkommere blev imidlertid afgrænset til personer i alderskategorien 18–34 år med oprindelse i Tyrkiet og Pakistan, hvor også de fleste efterkommere med denne alder har deres rødder. Der var for få efterkommere over 18 år fra de øvrige lande til, at de kunne indgå i undersøgelsen. Den øvre aldersgrænse for efterkommere blev fastsat til 34 år, da der kun er meget få efterkommere, som er ældre. Det tilstræbtes endelig at opnå cirka 500 realiserede interviews blandt hver af de ni ovennævnte etniske grupper. Det faktiske antal af realiserede interviews inden for de ni etniske grupper varierede mellem 513 (irakere) og 434 (pakistanere). Mænd var gennemgående en smule overrepræsenteret i forhold til kvinder, det vil sige, at mændenes andel blandt de ni etniske grupper varierede mellem 57,1 og 49,4 procent, mens kvindernes andel varierede mellem 50,2 og 42,9 procent. En udførlig beskrivelse af datasættet findes i Gundelach og Nørregård-Nielsen (2007: 15–34).³

Den afhængige variabel – fordomme i betydningen social distance over for etniske danskere – blev operationaliseret ved hjælp af følgende spørgsmål: ”Uanset om du har børn eller ej, vil jeg gerne vide, om du ville tillade dine børn at:

1. omgås danske venner?
2. overnatte hos en dansk kammerat?
3. have en dansk kæreste?
4. blive gift med en dansker?”

Svarmulighederne er: ”ja, altid”, ”ja, i langt de fleste tilfælde”, ”nej, som regel ikke”, ”nej, aldrig”. I lighed med andre undersøgelser (f.eks. Munniksma et al. 2012) angår spørgsmålene ikke direkte svarpersonen selv, men det forudindtagne syn på indvandrerbørns omgang med etniske danskere, uanset om det er vedkommendes egne børn eller ej. Disse egenskaber er til gavn for vores problemstilling på tre måder. For det første udløser stillingtagen til børns vilkår og færdien almindeligvis dybtfølte og dermed ærlige reaktioner hos voksne mennesker (Fazio et al. 1982). For det andet vil der sandsynligvis være et kulturelt motiv på færde: Hvis svarpersonen mener, at hans egne eller andres børn bør undgå omgang med etniske danskere, vil det afspejle et bevidst ønske om at beskytte

3 Datamaterialet kan rekvireres fra Dansk Data Arkiv (DDA-21171).

gruppens kulturelle egenart, og samtidig sikre, at gruppens værdier videreføres til kommende generationer af efterkommere (jf. Oudenhoven et al. 1998). For det tredje sikrer dette måleredskabs fokus på børn (frem for svarpersonen selv), at den afhængige variabel holdes adskilt fra den uafhængige. Tidligere undersøgelser (jf. Binder et al. 2009) har set på svarpersonens egen villighed til at omgås majoritetsmedlemmer, hvilket øger risikoen for, at den uafhængige og den afhængige variabel er for indbyrdes forbundne. Dette problem er særlig prægnant i kontaktsituationer, som er baseret på frivillighed (for eksempel venskaber).

Faktoranalyse (PCA) viste, at disse indikatorer for social distance integreres i en fælles underliggende variabel.⁴ De er derfor føjet sammen i et refleksivt indeks, hvis interne reliabilitet er tilfredsstillende ($\alpha = 0,737$). Respondenternes manglende svar på ét af de fire spørgsmål i indekset har fået tildelt gennemsnitsværdien fra de øvrige, såfremt der forekommer gyldige svar på mindst to af de fire spørgsmål. Det samlede indeks benyttes metrisk og varierer fra 0 til 1, hvor høje værdier angiver fordomsfuldhed over for etniske danskere (gns. = 0,264; st.afv. = 0,254).⁵

Den uafhængige variabel – kontakt – måltes ved hjælp af følgende spørgsmål: "Hvor mange af dem, du taler med regelmæssigt, er danskere?" Svarmulighederne er: "alle", "langt de fleste", "cirka halvdelen", "nogle få", "ingen" og "ved ikke". Ingen kontakt benyttes som naturlig referencekategori. Dette måleredskab rummer uundgåeligt en vis selvsektion, da det givetvis medregner frivillige venskaber. Til gengæld ved vi, at omfanget af nære venskaber mellem ikke-vestlige indvandrere og etniske danskere er forholdsvis begrænset (Togeby 2004a). Hertil kan lægges, at det benyttede måleredskab også vil indfange en række uforudsete kontaktsituationer (især i nabolaget), som derfor i ringe grad er skabt af prægavne holdninger. Målet har ydermere den kvalitet, at det ikke knytter sig eksklusivt til arbejdsmarkedet, idet mange indvandrere og efterkommere slet ikke har fast beskæftigelse. Det er derfor sandsynligt, at dette brede måleredskab indfanger en række forskellige former for kontakt med etniske danskere, det være sig i nabolaget, på arbejdspladsen, i uddannelsessystemet eller i fritidsforeninger med videre. En svaghed er naturligvis stadig, at selvsektion ikke fjernes. På den anden side har meget omfattende metaanalyser (af 142 stikprøver) vist (Tropp & Pettigrew 2005), at kontakteffekter blandt etniske minoriteter forekommer i både eksperimenter og spørgeskemaundersøgelser, hvorfor det metodologiske design næppe har udslagsgivende betydning. Der er således ikke megen tvivl om, hvorvidt kontakteffekten overhovedet forekommer. Det kan derimod diskuteres, om bestemte operationaliseringer

4 Det gør de, når de analyseres for sig selv, og når de indgår i faktoranalysen sammen med de spørgsmål, der måler oplevet diskrimination (se nedenfor). Traditionel faktoranalyse giver det samme resultat – og der er ikke foretaget rotation i nogen af tilfældene.

5 Fordeling på den afhængige variabel er højreskæv, eftersom mange har afrapporteret, at de ikke har fordomme over for danske majoritetsmedlemmer.

overvurderer kontaktens indvirkning, hvilket formentlig er tilfældet i nærværende sammenhæng. Heri ligger også, at de førnævnte betingelser for kontaktens indvirkning heller ikke bør ses som altafgørende. I litteraturen ses betingelserne som "ideelle", men ikke afgørende for, om kontaktens effekt overhovedet forekommer (Pettigrew & Tropp 2011). Eksempelvis sikrer vores mål for kontakt ikke nødvendigvis såkaldt statuslighed, hvilket primært forbindes med venskaber. Venner ser almindeligvis hinanden som ligeværdige, hvorimod en sådan anerkendelse ikke nødvendigvis er forbundet med mindre intime bekendtskaber. Vores mål for kontakt sikrer strengt taget heller ikke harmonisk samarbejde om fælles mål, om end nok i et vist omfang. Således viser litteraturen da også, at de kraftigste effekter forekommer, når venskaber benyttes som måleredskab – antagelig fordi det opfylder de ideelle betingelser i højere grad end andre mål (Pettigrew & Tropp 2011). Under alle omstændigheder må man formode, at vores undersøgelse af kontakthypotesen udføres på et ikke-ideelt grundlag, hvilket til gengæld indebærer en forholdsvis konservativ fremgangsmåde.

I analyserne benyttes herudover 11 kontrolvariabler, hvoraf den ene er etnisk baggrund, hvormed menes etnonational oprindelse, hvor der endvidere skelnes mellem indvandrere og efterkommere i nogle tilfælde. Der er tale om i alt otte grupper: 1) tyrkisk indvandrer, 2) tyrkisk efterkommer, 3) pakistansk indvandrer, 4) pakistansk efterkommer, 5) vestbalkansk indvandrer, 6) irakisk indvandrer, 7) iransk indvandrer og 8) vietnamesisk indvandrer. Gruppen af vietnamesiske indvandrere benyttes som referencekategori, eftersom denne gruppe ikke har tilknytning til et land med muslimsk kultur. Vi fremhæver særligt denne indikator, da den i sig selv kan informere om, hvorvidt etniske minoriteters fordomme har et kulturelt præg, som kultursammenstødet forudsiger.

For yderligere at reducere risikoen for spuriøsitet, hvad angår sammenhængen mellem kontakt og etniske minoriteters fordomme, medtages ti kontrolvariabler: køn, religiøs trosopfattelse, hvor der sondres mellem otte grupper: 1) romersk-katolsk, 2) protestant, 3) ortodoks kristen, 4) muslim, 5) buddhist, 6) ikke religiøs, 7) andet og 8) ateist (muslim benyttes som referencekategori), alder, uddannelse (student eller ej), arbejdsmarkedsposition, bruttohusstandsindkomst, andel etniske minoriteter i boligområdet, selvrapporteret tilknytning til Danmark, graden af religiøsitet og endelig oplevet diskrimination.⁶ Oplevet diskrimination målt ved hjælp af fire spørgsmål, som vedrører: "Hvor ofte har du inden for det sidste halve år følt dig diskrimineret i Danmark på grund af din etniske oprindelse – af politiet, i et offentligt transportmiddel, på gaden eller i banken?" Faktoranalyse (PCA) viste, at spørgsmålene integreres i en fælles underliggende variabel, hvorfor de er føjet sammen i et refleksivt indeks,

6 Religiøsitet måles ved hjælp af følgende spørgsmål: "Uanset om du går i kirke/moské/ tempel/ synagoge eller ej, vil du da mene, at du er: 1) et meget religiøst menneske, 2) et religiøst menneske, 3) et ikke særlig religiøst menneske og 4) slet ikke et religiøst menneske?"

hvis reliabilitet er tilfredsstillende ($\alpha = 0,791$).⁷ Respondenter, som havde manglende svar på ét af de fire spørgsmål i indekset, tildeltes en gennemsnitsværdi fra de øvrige spørgsmål, såfremt der var afgivet gyldige svar på mindst to af de fire spørgsmål. Det samlede indeks anvendes metrisk og varierer fra 0 til 1, hvor høje værdier udtrykker udpræget oplevelse af diskrimination (gns. = 0,103; st.afv. = 0,171).

Det er endelig værd at fremhæve et kendetegn ved de benyttede datas kontekst, som har metodisk betydning. Data blev indsamlet, mens det danske samfund gennemløb den alvorligste konflikt nogensinde på det indvandrerpolitiske område – den såkaldte ”Muhammed-krise” udløst af *Jyllands-Postens* karikaturtegninger. I betragtning af, at langt hovedparten af danske indvandrere er enten troende muslimer eller fra et muslimsk land, er kortene derfor næppe pakket til fordel for kontakthypotesens forudsigelse.

Empiriske resultater

Tabel 1 viser de empiriske resultater, hvor vi i første omgang ser på de resultater, som vedrører påstanden om kultursammenstød (model 1), og dernæst kommenteres belægget for kontakthypotesen (model 2). Model 1 viser, at etnisk baggrund er klart forbundet med fordomme over for danskere – med visse forskelle større end 25 skalapoint. Mønstret er forholdsvis entydigt, idet de fleste personer, som har etnisk oprindelse i et muslimsk land, er mere fordomsfulde over for etniske danskere end personer, som kommer fra Vietnam, altså et ikke-muslimsk land. Der er dog undtagelser fra dette mønster, hvilket især gælder iranske indvandrere: Denne gruppe er ikke mere fordomsfuld over for etniske danskere end vietnamesere – det er ret beset den eneste gruppe, hvor fortegnet er negativt. Det kan skyldes, at hovedparten af de iranske indvandrere er mere sekulære, muligvis fordi de er kommet til Danmark som politiske flygtninge og derfor føler sig i direkte opposition til præstestyret i deres oprindelige hjemland. Denne fortolkning er dog ikke selvindlysende, idet mange irakere også er kommet til Danmark som politiske flygtninge – desuagtet er de langt mere fordomsfulde over for etniske danskere end vietnamesere. Indvandrere fra vestbalkan falder ligeledes i øjnene, eftersom effekten her er svag, men det skyldes hovedsagligt, at vestbalkan er en regionsbetegnelse og derfor uensartet i religiøs-kulturel henseende. Albanien er det eneste officielle muslimske land i Europa, om end der findes en hel del muslimer i Bosnien. Men herudover er der blandt indvandrere fra vestbalkan også andre religiøse retninger (romersk-katolsk og ortodoks-kristen). Den meget svage effekt skyldes derfor, at gruppen fra vestbalkan (i lighed med gruppen af iranere) er mere forskelligartet end de øvrige grupper.

7 Det gør de alene og sammen med spørgsmålene for fordomme (se ovenfor).

Tabel 1. Effekten af kontakt på etniske minoriteters fordomme over for danskere (ustandardiserede OLS-regressionskoefficienter)

	Model 1	Model 2
Etnisk baggrund		
F-test	***	***
Tyrkisk indvandrer	0,289*** (0,015)	0,183*** (0,024)
Tyrkisk efterkommer	0,233*** (0,014)	0,129*** (0,023)
Pakistansk indvandrer	0,267*** (0,016)	0,148*** (0,023)
Pakistansk efterkommer	0,196*** (0,015)	0,096*** (0,024)
Vestbalkansk indvandrer	0,043** (0,015)	0,015 (0,022)
Irakisk indvandrer	0,269*** (0,016)	0,182*** (0,023)
Iransk indvandrer	-0,013 (0,015)	-0,011 (0,024)
Kontakt med danskere		
F-test		***
Alle		-0,154*** (0,030)
Langt de fleste		-0,149*** (0,022)
Halvdelen		-0,141*** (0,022)
Nogle få		-0,063*** (0,021)
Religion		
F-test		***
Romersk-katolsk		-0,105*** (0,020)
Protestant		-0,110** (0,037)
Ortodoks-kristen		-0,109*** (0,026)
Ateist		-0,147 (0,034)
Buddhist		-0,111*** (0,026)
Ikke religiøs		-0,065** (0,021)
Andet		-0,060 (0,029)
Religiøsitet		
F-test		***
Meget religiøs		0,184*** (0,020)
Religiøs		0,124*** (0,015)
Ikke særlig religiøs		0,030 (0,015)
Uoplyst		0,085** (0,032)
Køn		0,028*** (0,007)
Alder		
F-test		ns
18-24 år		0,009 (0,012)
25-34 år		0,006 (0,009)

	Model 1	Model 2
Uddannelse		
		-0,011 (0,008)
Arbejdsmarkedsposition		
F-test		ns
Selvstændig		-0,036 (0,018)
Ansæt		-0,009 (0,010)
Studerende		0,001 (0,013)
Husstandens indkomst		
F-test		ns
Lav		-0,022 (0,010)
Mellem		-0,021* (0,010)
Høj		-0,006 (0,014)
Etniske minoriteter i boligområdet		
F-test		ns
>60 %		0,003 (0,011)
40-60 %		0,001 (0,010)
10-39 %		0,015 (0,009)
Tilknytning til DK		
F-test		***
Meget stærk		-0,108*** (0,021)
Stærk		-0,068*** (0,020)
Svag		-0,042* (0,022)
Oplevet diskrimination		0,030 (0,021)
Konstant	0,106*** (0,012)	0,301*** (0,038)
R ² (justeret)	0,221	0,352
N=	3.462	3.462

Note: ***, **, *: $p < 0,001$; 0,01; 0,05 (tosidet t-test). Ustandardiserede koefficienter med standardfejl i parentes. Referencekategorier: etnisk baggrund = vietnamesisk indvandrer; kontakt med danskere = ingen; religion = muslim; religiøsitet = slet ikke religiøs; køn = mand; alder = 35-51 år; uddannelse = har ikke gennemført gymnasial uddannelse; arbejdsmarkedsposition = står midlertidigt eller permanent uden for arbejdsmarkedet; indkomst = meget høj; etniske minoriteter i boligområde = <10 procent; tilknytning til DK = ingen.

Vi kender ikke hele forklaringen på, at etniske minoritetsmedlemmer fra Iran og vestbalkan afviger fra det øvrige mønster, men resultaterne tydeliggør den principielle pointe, at den etniske minoritetsgruppe som en helhed betragtet ikke udviser et fuldstændig ensartet reaktionsmønster. Dette mønster understreger, at Sniderman og Hagendoorns (2007) fremhævelse af to

etniske grupper blandt mange kan føre til konklusioner angående kulturtræks betydning, som ikke er fuldt ud retvisende. Hertil kan lægges, at efterkommere blandt tyrkere og pakistanere tilsyneladende er lidt mindre fordomsfulde end de først tilkomne generationer, hvilket muligvis antyder, at kulturelle modsætninger mellem etniske minoritetsmedlemmer og majoritetsbefolkningen bliver mindre skarpe, efterhånden som tiden går.⁸ Konklusionen er dog alligevel forholdsvis klar. Der er belæg for påstanden om, at nogle etniske minoritetsmedlemmer fra muslimske lande er markant mere fordomsfulde over for etniske danskere end minoritetsmedlemmer fra andre kulturkredse, især forbundet med det asiatiske område.

Men dette resultat er ikke i sig selv afgørende for vores problemstilling. I vores udlægning er det centrale, hvorvidt kulturelle baggrundsfaktorer har alt-dominerende betydning i forhold til faktorer, som måtte svække etniske minoriteters fordomme. Hvis noget sådant er tilfældet, bør effekten af personlig kontakt blandt etniske minoritetsmedlemmer således helt forsvinde, når der kontrolleres for etnisk baggrund.

Det er naturligvis et empirisk spørgsmål, som undersøges i model 2, hvori den personlige kontakts kontrollerede effekt vises. Det kan givetvis diskuteres, om fremgangsmåden er for restriktiv i kraft af kontrollen for "tilknytning til Danmark" og "oplevet diskrimination". Det er ikke utænkeligt, at personlig kontakt medfører stærkere tilknytning til Danmark og samtidig mindre oplevelse af diskrimination – og at disse variabler efterfølgende svækker eksisterende fordomme. I så fald undervurderes kontaktens betydning. På den anden side kan det ikke udelukkes, at tilknytning til Danmark og oplevelse af diskrimination både påvirker viljen til kontakt og eksisterende fordomme: De indvandrere, der ikke føler sig knyttet til Danmark, kunne tænkes at undgå kontakt og samtidig nære stærke fordomme. Noget tilsvarende gælder indflydelsen fra "oplevet diskrimination" – jo stærkere denne oplevelse er, desto svagere kunne ønsket om kontakt være, og desto stærkere kunne fordommene være over for dem, der diskriminerer. Ud fra en metodisk-konservativ betragtning finder vi det derfor mest betryggende at kontrollere for begge disse variabler i en samlet model, hvori kontakten også indgår.⁹

Hvad angår det statistiske resultat, er der tale om en negativ, statistisk signifikant effekt af personlig kontakt på fordomme. Det betyder substantielt, at etniske minoritetsmedlemmer, som er i kontakt med etniske danskere, er mindre fordomsfulde over for etniske danskere end de etniske minoritetsmedlemmer,

8 Forskellene er statistisk signifikante ifølge Bonferroni-testen ($p < 0,01$).

9 Under alle omstændigheder viser supplerende analyser, at kontakteffekten kun øges marginalt, når der ikke kontrolleres for oplevet diskrimination og tilknytning til Danmark. Om de er med eller ej, ændrer derfor ikke på artiklens konklusioner.

der ikke har en sådan kontakt.¹⁰ Det fremgår tilmed, at kontakteffekten er monoton hen over de fire effektkategorier: Når kontaktintensiteten øges, forstærkes den fordomsreducerende effekt nogenlunde jævnt i takt hermed. Der forekommer endvidere signifikante effekter af selv de mindst intensive kontaktsituationer. Effekten af kontakt må ligeledes karakteriseres som så stærk, at den også er substantielt interessant, eftersom forskellen mellem den mest intense kontaktkategori og kategorien "ingen kontakt" (som er referencekategorien) er på godt 15 skalapoint. Men den stærke effekt er ikke kun forbundet med den mest intense kontakt, idet lidt svagere kontakt afstedkommer en effekt på knap 15 skalapoint i forhold til referencekategorien. Der er derfor på ingen måde tale om, at kontrol for etnisk baggrund vasker kontakteffekten ud.

Supplerende analyser (ikke afrapporteret) viser samtidig, at der er en meget svag interaktionseffekt mellem kontakt og de to kulturelle indikatorer (etnisk baggrund og religiøs trosopfattelse). Interaktionsanalysen fortæller, at kontaktens betydning er tilnærmelsesvis den samme inden for alle etniske grupper. Den fortæller endvidere, at kontaktens fordomsreducerende effekt er en anelse kraftigere blandt etniske minoritetsmedlemmer med muslimsk trosopfattelse. Under alle omstændigheder er det således klart, at kontakteffekten forekommer på en næsten ensartet måde inden for alle etnisk-religiøse grupper.

Den forholdsvis stærke kontakteffekt blandt etniske minoriteter er yderligere bemærkelsesværdig i lyset af et spørgsmål, som den internationale faglitteratur har interesseret sig for. I en omfattende metaanalyse fremhæver Tropp og Pettigrew (2005), at der desværre findes beskednen empirisk viden om, hvorvidt oplevelsen af diskrimination hæmmer eller eventuelt helt eliminerer kontakteffekten blandt etniske minoriteter. I vores tilfælde viser supplerende analyser imidlertid, at kontakteffekten blandt etniske minoritetsmedlemmer i Danmark ikke betinges af oplevelsen af diskrimination.

Samlet har de empiriske analyser sandsynliggjort, at kontakteffekten forekommer *uafhængigt* af de øvrige variabelers indvirkning, hvilket indebærer en klar bekræftelse af kontakthypotesen. Det hører dog med i billedet, at effekten af etnisk baggrund er stærkere end kontakteffekten, når der ses på regressionskoefficienterne og især R^2 i model 1 (0,221) og model 2 (0,352). Etnisk baggrund har betydelig selvstændig forklaringskraft. Vi diskuterer nedenfor, hvad dette indebærer.

10 Udførelse af forudsætningstest, hvori studentiserede residualer plottes mod centrerede leverage-værdier, viser, at der ikke forekommer ekstremt indflydelsesrige observationer i de kritiske områder. Eftersom fordelingen på den afhængige variabel er højreskæv, gentog vi analyserne ved hjælp af Tobit-regression. Ved censurering af 946 observationer var resultatet, at kontakteffekterne var statistisk signifikante, havde de samme fortegn og omtrent den samme numeriske størrelse som i den afrapporterede OLS-regressionsmodel. De afrapporterede resultater er således ikke "drevet" af de uforholdsvis mange "ikke-fordomsfulde" svar.

Konklusioner og diskussion

Sniderman og Hagendoorn (2007) undersøgte etniske minoriteters holdninger til majoritetsbefolkningen i et enkelt land – Holland – hvilket naturligvis rejser spørgsmålet om, hvor generaliserbare deres resultater er. Vi har undersøgt en tilsvarende problemstilling i Danmark, som i væsentlige henseender er forskellig fra Holland. Landet har en større andel af indvandrere, især fra muslimske lande. Samtidig har Holland en mere fragmenteret politisk-religiøs kultur, og endelig har landet en anden type velfærdsstat (Jensen 2011: 28–33). Ikke desto mindre støttes påstanden om kulturelt afledte fordomme i begge tilfælde.

Men den kulturelt betonede ”konfliktlinje” udgør langtfra hele billedet, hvad angår forholdet mellem etniske minoriteter og majoritetsmedlemmer. Vores undersøgelse har vist, at kontakt med majoritetsmedlemmer gør etniske minoritetsmedlemmer mindre fordomsfulde, hvilket også gælder blandt muslimske minoriteter. Det er således tydeligt, at det multietniske samfund også rummer kulturelle tilpasningsprocesser, som især fremskyndes af interpersonelle kontaktsituationer. Rene kulturforklaringer slår derfor ikke til, såfremt hensigten er at forstå de forskelligartede dynamikker, som kendetegner multietniske samfund.

Dette hovedresultat er ligeledes i overensstemmelse med det meste af den internationale forskning, idet metaanalyser konkluderer, at kontakteffekten også findes blandt etniske minoriteter, om end den tilsyneladende er svagere end blandt majoritetsmedlemmer (Tropp & Pettigrew 2005). Binder et al. (2009) fandt dog ingen kontakteffekt blandt etniske minoritetsmedlemmer, hvilket kan skyldes, at deres svarpersoner alene var skolebørn. Blandt de meget få undersøgelser, som findes, er der samtidig enighed om, at det er vanskeligere at ændre på etniske minoriteters opfattelser, eftersom deres følelse af marginalisering spiller en betydelig rolle, hvilket ikke er tilfældet blandt majoritetsmedlemmer. I praksis gør denne følelse det naturligt for mange etniske minoritetsmedlemmer at møde fordomme med fordomme.

Kontaktens positive indvirkning bør dog heller ikke overvurderes. Det hænger især sammen med, at de empiriske analyser har afdækket to forskellige ting på samme tid: 1) kontakteffekten forekommer på trods af kulturelt bestemte fordomme, og 2) kulturelle faktorer afføder fordomme på trods af kontakteffektens forekomst. Spørgsmålet er derfor, om en af kontaktteoriens kritikere, den amerikanske politolog Forbes (1997), har ret i, at kontakteffekter ikke nødvendigvis udbedrer noget på det aggregerede samfundsniveau. Forbes (1997) argumenterer på et teoretisk grundlag for, at konflikter mellem etniske minoritetsgrupper og majoritetsbefolkningen meget vel kan være udbredte, selv om der forekommer positive kontakteffekter på individniveauet.

Forbes fremhæver en interessant form for niveaufejlslutning, som også til dels antydes i vores analyser. Men hans egentlige påstand om kontakteffekters generelt begrænsede rækkevidde er tvivlsom. Han har ret i, at meget svage

kontakteffekter beroende på generelle holdningsspørgsmål vil være udtryk for, at etniske minoritetsmedlemmer ser kontaktede majoritetsmedlemmer, som "undtagelser, der bekræfter reglen" – det vil sige reglen om, at majoritetsmedlemmer og deres værdier gennemgående er mere frastødende end tiltrækkende. Men hvis stærke kontakteffekter forekommer på individniveauet, må de også have samfundsmæssig betydning, da de udtrykker en generaliseringseffekt fra kontaktede enkeltpersoner til ukendte gruppemedlemmer (jf. Pettigrew & Tropp 2006).

Vi fandt en forholdsvis stærk kontakteffekt på baggrund af en række spørgsmål, hvis generelle karakter nødvendigvis har tvunget svarpersonerne til at forholde sig til danskere i al almindelighed. Det indebærer, at kontakt også gør etniske minoritetsmedlemmer mindre fordomsfulde over for etniske danskere, som de ikke er eller aldrig har været i kontakt med. Samtidig har andre undersøgelser (Pettigrew & Tropp 2011) konkluderet, at kontakteffekten også sædvanligvis forekommer blandt etniske majoritetsmedlemmer. Det multietniske samfund rummer derfor utallige fordomme, men regelmæssig kontakt mellem dets medlemmer afkræfter tilsyneladende en del af dem.

Referencer

- Albrekt Larsen, Christian et al., 2013. "Når hudfarven forsvinder: Hvordan etnisk blandede folkeskoler skaber tillid til indvandrere", *Dansk Sociologi* 24(2), s 55-72.
- Allport, Gordon W., [1954] 1979. *The Nature of Prejudice*. Cambridge, Mass.: Perseus Books.
- Batson, Daniel, Polycarpou, Marina P., Harmon-Jones, Eddie, Imhoff, Heidi J., Mitchener, Erin C., Bednar, Lori L., Klein, Tricia R. & Highberger, Lori, 1997. "Empathy and Attitudes: Can Feeling for a Member of a Stigmatized Group Improve Feelings Toward the Group?", *Journal of Personality and Social Psychology* 72(1), s 105-118.
- Binder, Jens et al., 2009. "Does Contact Reduce Prejudice or Does Prejudice Reduce Contact? A Longitudinal Test of the Contact Hypothesis Among Majority and Minority Groups in Three European Countries", *Journal of Personality and Social Psychology* 96(4), s 843-856.
- Blum, Jacques, 1986. *Splinten i øjet – om danskernes forhold til de fremmede*. Århus: Stavnsager.
- de Regt, Sabrina, 2015. "Islam and Democracy: The Political Culture of Muslims in Europe", s 195-227 i Mattson, Ingrid, Nesbitt-Larking, Paul & Tahir, Narwaz (red), *Religion and Representation: Islam and Democracy*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Dinesen, Peter T., 2011. "Me and Jasmina Down by the Schoolyard: An Analysis of the Impact of Ethnic Diversity in School on the Trust of Schoolchildren", *Social Science Research* 40(2), s 572-585.
- Fazio, Russel H., Chen, Jeaw-mei, McDonel, Elizabeth C. & Sherman, Steven J., 1982. "Attitude Accessibility, Attitude-Behavior Consistency, and the Strength of the Object-Evaluation Association", *Journal of Experimental Social Psychology* 18(1), s 339-357.

- Forbes, Hugh D., 1997. *Ethnic Conflict*. New Haven: Yale University Press.
- Gaasholt, Øystein & Tøgeby, Lise, 1995. *I syv sind. Danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere*. Århus: Politica.
- Gundelach, Peter, 1992. "Danskernes intolerance", *Dansk Sociologi* 3(2), s 4-22.
- Gundelach, Peter, 2009. "Sekulariseringens mange ansigter", *Dansk Sociologi* 20(1), s 26-43.
- Gundelach, Peter & Nørregård-Nielsen, Esther, 2007. *Etniske gruppers værdier – baggrundsrapport*. København: Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration. Findes på adressen: www.rso.dk/wp-content/uploads/2013/03/taenketanken_vaerdier_og_normer_baggrundsrapport.pdf
- Huntington, Samuel P., 1993. "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72(3), s 22-49.
- Jensen, Carsten, 2011. *Vælfærdsstaten. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Körmeni, Esther, 1986. *Os og de andre. Danskernes holdninger til indvandrere og flygtninge*. Publikation nr. 153, København: Socialforskningsinstituttet.
- Miller, Norman, 2002. "Personalization and the Promise of Contact Theory", *Journal of Social Issues* 58(2), s 387-410.
- Munniksma, Anke, Flache, Andreas, Verkuyten, Maykel & Veenstra, René, 2012. "Parental Acceptance of Children's Intimate Ethnic Outgroup Relations: The Role of Culture, Status, and Family Reputation", *International Journal of Intercultural Relations* 36(4), s 575-585.
- Nannestad, Peter, 1999. *Solidaritetsens pris. Holdninger til flygtninge og indvandrere i Danmark 1987-1993*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Oudenhoven, Jan P., Prins, Karin S. & Buunk, Bram P., 1998. "Attitudes of Minority and Majority Members Towards Adaptation of Immigrants", *European Journal of Social Psychology* 28(6), s 995-1013.
- Page-Gould, Elizabeth, Mendoza-Denton, Rodolfo & Tropp, Linda R., 2008. "With a Little Help From my Cross-Group Friend: Reducing Anxiety in Intergroup Contexts Through Cross-Group Friendship", *Journal of Personality and Social Psychology* 95(5), s 1080-1094.
- Pettigrew, Thomas F., 1998. "Intergroup Contact Theory", *Annual Review of Psychology* 49, s 65-85.
- Pettigrew, Thomas F. & Meertens, Roel W., 1995. "Subtle and Blatant Prejudice in Western Europe", *European Journal of Social Psychology*, 25(1), s 57-75.
- Pettigrew, Thomas F. & Tropp, Linda R., 2006. "A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory", *Journal of Personality and Social Psychology* 90(5), s 751-783.
- Pettigrew, Thomas F. & Tropp, Linda R., 2008. "How Does Intergroup Contact Reduce Prejudice? Meta-Analytic Test of Three Mediators", *European Journal of Social Psychology* 38(6), s 922-934.
- Pettigrew, Thomas F. & Tropp, Linda R., 2011. *When Groups Meet. The Dynamics of Intergroup Contact*. New York: Psychology Press.
- Sniderman, Paul M. & Hagendoorn, Louk, 2007. *When Ways of Life Collide*. Princeton: Princeton University Press.
- Thomsen, Jens Peter F., 2006. *Konflikten om de nye danskere*. København: Akademisk Forlag.
- Tøgeby, Lise, 1997. "Er vi ved at vænne os til dem"? Ændringer i danskernes holdninger til flygtninge og indvandrere, 1993-96", *Politica* 29(1), s 70-88.

- Togeby, Lise, 2004a. *Fra fremmedarbejdere til etniske minoriteter*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, Lise, 2004b. *Man har et standpunkt ... Om stabilitet og forandring i befolkningens holdninger*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Tropp, Linda R., 2007. "Perceived Discrimination and Interracial Contact: Predicting Interracial Closeness among Black and White Americans", *Social Psychology Quarterly* 70(1), s 70–81.
- Tropp, Linda R. & Pettigrew, Thomas F., 2005. "Relationships Between Intergroup Contact and Prejudice among Minority and Majority Status Groups", *Psychological Science* 16(12), s 951–957.
- Wark, Colin & Galliher, John F., 2007. "Emory Bogardus and the Origins of the Social Distance Scale", *American Sociology* 38(4), s 383–395.
- Weaver, Charles N., 2008. "Social Distance as a Measure of Prejudice among Ethnic Groups in the United States", *Journal of Applied Social Psychology* 38(3), s 779–795.